

Pécsi Tudományegyetem
„Oktatás és Társadalom”
Neveléstudományi Doktori Iskola

Darvai Tibor

Oktatáspolitikai és a Tanító című folyóirat a hatvanas években Magyarországon

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Témavezetők:

Prof. Em. Dr. Forray R. Katalin, DSc.

Dr. habil. Géczi János

Pécs

2017

I. A kutatás célja

A kutatás első célja arra irányult, hogy megvizsgálja azt, hogy a hatvanas évek magyar oktatási mezőjében milyen oktatáspolitikai csoportok voltak jelen és ezek az érdekcsoportok milyen szociológiai jellemzőkkel rendelkeztek, valamint, hogy e csoportok milyen szakmai, politikai és ideológiai nézetekkel bírtak. Ez azért is látszott szükségesnek, mert ugyan egyre több neveléstörténeti mű foglalkozik a szocialista korszak oktatáspolitikájának elemzésével, s azon belül a legtöbb kutatás az ötvenes évekkel, azonban a hatvanas évek oktatáspolitikai-tanügyigazgatási-oktatásirányítási történéseiről meglehetősen kevés szakmai-tudományos tudással bír a hazai neveléstudományi professzió, s kutatásunkkal ezt a hiányt próbáltuk csökkenteni.

A kutatás második célja egy hatvanas évekbeli periodika, méghozzá a Tanító című folyóirat feltárására irányult. A Tanító esetében is azt vizsgáltuk meg, hogy milyen oktatáspolitikai csoportok voltak jelen a periodikában, valamint azt, hogy ezek a csoportok milyen szakmai, politikai és ideológiai nézetekkel rendelkeztek. Ha azt állítottuk, hogy kevés kutatás vizsgálja a hatvanas évek oktatáspolitikáját, akkor ez a kitétel sokszorosan érvényes a szocialista korszak pedagógiai folyóirat-kutatásaira. Értekezésünkben amellet érvelünk, hogy ez a kevésbé ismert, az alsó tagozati oktatás és nevelés kérdéseivel foglalkozó, a Művelődésügyi Minisztérium által kiadott folyóirat sokat segít abban, hogy kiegészíthessük és új eredményekkel gazdagíthassuk a szocialista oktatáspolitikával foglalkozó neveléstörténeti kutatásokat. Sőt, eredményeink alapján azt mondhatjuk, hogy ameddig nem vizsgáljuk a pedagógiai szaksajtó e speciális szeletét, addig nem tudjuk feltérképezni és csak hipotézisekkel rendelkezünk afelől, hogy a minisztériumi oktatásirányítók és a minisztérium irányvonalát támogató oktatáspolitikai csoportok hogyan is gondolkodtak, milyen nézetekkel rendelkeztek az alsó tagozatról, a pedagógiai szakma egyik jelentős csoportját alkotó tanítókról, valamint a hozzájuk kapcsolódó szakmai-pedagógiai közösségekről, például a tanítóképző főiskolákról és a felügyeletről.

II. A kutatás elméleti kerete, kérdései, módszerei és forrásai

2.1. A kutatás elméleti kerete

Kutatásunk során a hatvanas évekbeli oktatáspolitikai csoportok és azok szakmai és ideológiai nézeteinek, valamint a Tanító folyóiratban megjelenő érdekcsoportok vizsgálatához az

oktatáspolitikai-történetre alkalmazott politikatudományi megközelítést használtuk (Nagy 1997). Az oktatáspolitikai-történetre alkalmazott politikatudományi megközelítést azért választottuk, mert e perspektíva nemcsak a szűken értelmezett oktatáspolitikai-történettel foglalkozik, hanem azzal is, hogy az oktatáspolitikai csoportok (minisztériumi oktatásirányítók, gimnáziumi igazgatók, tanítóképzős oktatók, gazdasági szakemberek, tanítók, stb.) hogyan politizálnak, vagyis hogyan harcolnak az oktatási arénában a hatalom megszerzéséért és megtartásáért. Választásunk másik oka abban rejlett, hogy értekezésünk hangsúlyos része a szakmai-pedagógiai csoportok ideológiát elemezte és az ideológiák vizsgálata szignifikáns részét képezi az oktatáspolitikai-történetre alkalmazott politikatudományi megközelítési módnak.

Értekezésünkben az oktatáspolitikai csoportok szakmai és ideológiai nézeteit elemezve a tudásszociológiai megközelítést is használtuk. Hiszen az ideológiák és a szakmai-pedagógiai nézetek is társadalmilag meghatározottak és nagyban függenek az egyes csoportok „társadalmi létbe ágyazottságától”, s ennek vizsgálatára a tudásszociológiai megközelítési mód alkalmazása látszott a legkézenfekvőbbnek.

A két nagy társadalomtudományos paradigma közül értekezésünkben a konfliktuselméleti modellt használtuk, méghozzá azért, mert meglátásunk szerint a társadalmi csoportok érdekei, érdekellentétei alapján jobban leírható a társadalmi valóság, mint a társadalomban betöltött funkciókra alapozott funkcionalista megközelítési mód segítségével.

2.2. A kutatás kérdései

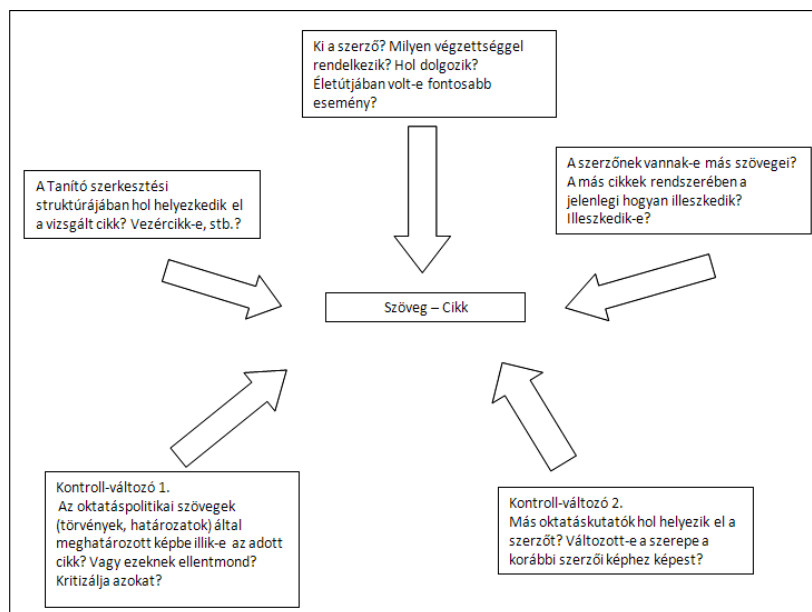
A hatvanas évek oktatáspolitikai csoportjait és a Tanító folyóiratot vizsgálva az alábbi kutatói kérdéseket fogalmaztuk meg vizsgálatunk során:

- 1. Milyen szakmai-pedagógiai és ideológiai nézetek jelentek meg a hatvanas évek oktatáspolitikájában és a Tanító folyóiratban? Továbbá a hatvanas évek politikájában bekövetkezett változások hogyan írhatók le a disszertációban felhasznált ideológiafogalom segítségével?*
- 2. Az oktatáspolitikában bekövetkező átalakulások hatására voltak-e változások, és ha igen miben, a képviselt ideológiákban és szakmai-pedagógiai nézetekben?*
- 3. Az ötvenes évek közepén-végén rehabilitált lélektan egy speciális része, a neveléslélektan, milyen szerepet töltött be a hatvanas évek neveléstudományában és a Tanító folyóiratban?*

2.3. A kutatás módszerei és forrásai

A kutatási kérdések megválaszolására vizsgálatunk során alapvetően kvalitatív kutatási módszert használtunk. A doktori értekezésben oktatáspolitikai szövegeket elemeztük kvalitatív módszerrel a magyar oktatáspolitikát vizsgáló és a Tanító című folyóiratot kutató fejezetekben is. Az oktatáspolitikai szövegek elemzése a klasszikus szövegelemző-filologizáló forráselemzés módszerével történt. A szövegelemzés folyamatát mutatja be az 1. ábra. Az elemzés a következő lépésekből állt:

1. Először azt vizsgáltuk, hogy ki a szöveg szerzője? A szerző életútjában milyen fontosabb események történtek? Milyen oktatáspolitikai csoporthoz tartozott? Milyen végzettséggel rendelkezett?
2. Az adott oktatáspolitikai szöveg (cikk, határozat, törvény) miről szólt? Mi volt a fő állítása és azt hogyan, milyen ideológiai, politikai és pedagógiai érvekkel támasztotta alá?
3. Ezt követően az vizsgáltuk meg, hogy az adott oktatáspolitikai dokumentum az oktatáspolitikai térben hol helyezkedett el? A Tanító folyóirat esetében pedig azt elemeztük, hogy az adott cikk vezércikk, vitaindító, vagy vitazáró közlemény volt-e?
4. Az elemzés következő lépése során azt tanulmányoztuk, hogy az adott szöveg mennyire illeszkedett, vagy illeszkedett-e egyáltalán abba a szerzői koncepcióban, amelyet eddig megismertünk?
5. A szövegek vizsgálata során kontroll változóként más oktatáspolitikai szövegek kerültek bevonásra.
6. Második kontroll változóként pedig nemcsak oktatáspolitikai-történelmi műveket emeltünk be vizsgálatunkba, hanem minden olyan tudományág eredményét, amely kapcsolódott értekezésünk tárgyához, így nem kerültek el figyelmünket a politikatörténet, a gazdaságtörténet és az államigazgatás-történet kutatásai sem.

1. ábra. A disszertációban használt szövegelemzési módszer (saját szerkesztés)

A Tanító folyóirat cikkeinek elemzése során a vizsgálat elmozdult a kvantitatív elemzés felé, ugyanis kísérletet tettünk arra, hogy a különböző rovatok cikkeit számszerűsítsük, mérhetővé tegyük. Ennek során a kutatás azt tárta fel és tette mennyiségileg – tehát kvantitatíve – megfoghatóvá, hogy mennyi cikk jelent meg az adott kérdéskörben, a cikkek szerzői milyen szakmai-pedagógiai csoportokból rekrutálódtak és, hogy milyen szakmai-ideológiai nézeteket képviseltek. A szerzői rekrutáció kérdésköre azért is különösen fontos, mert ennek segítségével tudtuk tanulmányozni azt, hogy mely oktatáspolitikai csoportok dominánsak a periodikában, s melyek nem.

Kutatásunk során elsődleges forrásként a Tanító című folyóirat 1963 és 1970 közötti cikkeit használtuk fel. Ez összesen 1422 közleményt jelentett. Emellett a korszak oktatáspolitikai dokumentumait, valamint a Köznevelés, a Pedagógiai Szemle és a Művelődésügyi Közlöny 1956 és 1970 közötti cikkeit is elemeztük. Legfőképpen azokat, amelyek az oktatáspolitikai folyamatokat tárgyalták és, amelyek a Tanító folyóiratban kirajzolódó egyes speciális témákra reflektáltak.

Másodlagos forrásként pedagógiai és életrajzi lexikonokat vontunk be a kutatásba, mint például a Pedagógiai Lexikonokat (Nagy 1976, 1977, 1978, 1979, Báthory-Falus 1997a, b), amelyek leginkább az egyes szerzők, vagy oktatáspolitikai-tanügyigazgatási szakemberek életrajzának feldolgozásában segítettek. Továbbá neveléstörténetesek, politikatörténetesek, gazdaságtörténetesek műveit is felhasználtuk elemzésünk során.

III. Az értekezés ideológiafogalma

Mivel az értekezés az oktatáspolitikai csoportok és a Tanítóban szereplő érdekcsoportok ideológiáit vizsgálta így az ideológia fogalma értekezésünk kulcsfogalma. Elemzésünk során az ideológia „puha” koncepcióját használtuk fel (Heywood 2007; Sáska 2011b; Pukánszky 2011; Polónyi 2011). E szerint az ideológia nézetek összefüggő rendszerét jelenti, amely mögött lokalizálható érdekcsoportok húzódnak meg. Így az ideológia egy adott társadalmi csoport érdekeit-értékeit megjelenítő eszmerendszer, vagy világkép. A társadalmi érdekcsoportok – jelen esetben az oktatáspolitikai csoportok – pedig ideológiájuk segítségével a hatalom megszerzésére és megtartására törekednek.

Az értekezés ideológia fogalmára jellemző, hogy az ideológia és a tudomány fogalma nem egymást kizáró entitások, hanem inkább egymás komplementerei, uniói. Ami azt jelenti, hogy a tudományos eredmények megjelennek a szakmai-pedagógiai ideológiákban is.

Az értekezés az ideológia fogalmát tudásszociológiai értelemben használta fel. Ez az értelmezési mód kimondja, hogy a különböző társadalmi csoportok nézetrendszerét, eszméit alapvetően meghatározza az, hogy a társadalmi struktúra mely fokán helyezkednek el, mely gazdasági, szakmai pozíciókat birtokolják, vagy birtokolják-e egyáltalán. Így lehetséges az, hogy a különféle társadalmi csoportok ugyanazt a társadalmi jelenséget különféleképpen értelmezik (Berger-Luckmann 1998; Mannheim 1996; Merton 2002).

A disszertáció ideológiaértelmezésének másik jellemzője, hogy az ideológia fogalmát nemcsak a politikai elemzésben tartja alkalmazhatónak, hanem a társadalmi élet más területén, így akár a pedagógia, a neveléstudomány szférájában is. Ennek a felfogásnak elméleti alapját az a korábban már bemutatott jelenség adja, hogy az ideológiák mögött mindig jól körülhatárolható érdekcsoportok húzódnak meg, melyek arra törekednek, hogy ideológiájuk győztesen kerüljön ki a többi ideológiával folytatott „harcban”. Ezek az érdekcsoportok a pedagógia arénájában is megtalálhatók. A szakmai csoportok – itt is – azért küzdenek, hogy szakmai nézetük, ideológiájuk dominánssá tudjon válni és a fontos hatalmi pozíciókat megszerezzék. Ezen értelmezési keret szerint az ideológiák érvényességi, magyarázó kerete túlnő a politika felségterületén és a szociális élet más ágenseiben is a tudományos elemzés számára fontos lehetőségeket, új utakat rejt.

Értekezésünkben az ideológia kifejezést szigorúan a weberi értékmentesség értelmében használtuk és mannheimi értelemben az ideológiák szintézisben való látására törekedtünk (Mannheim 1996). Vagyis tudományos elemzésünk szempontjából a szakmai,

politikai ideológiák egyenrangúak voltak. Ami azt jelentette, hogy kutatásunkban nem létezett olyan, hogy az egyik ideológia érvényesebb, tudományosabb, kevésbé érvényesebb, vagy kevésbé tudományosabb, mint a másik.

IV. Az értekezés szerkezeti felépítése

A doktori értekezés 14 fejezetre tagolódik. Az első nagyobb tematikus egységben (I-II. fejezet) a kutatás alappillérei kerültek bemutatásra, így az értekezés elméleti kerete, kérdései módszerei és forrásai, valamint az értekezésben felhasznált ideológiafogalom is. A következő egységben (III-IV. fejezet) ismertettük az elemzett korszak oktatáspolitikájának és nevelésügyi folyóiratainak szakirodalmát, valamint bemutattuk a hatvanas évek jelentősebb nevelésügyi periodikáit. A következő két fejezet az értekezés azon részét foglalta magában, amelyek a magyar oktatáspolitikai aréna általános oktatáspolitikai-történeti elemzését tartalmazta. Ezért az ötödik fejezet az ötvenes évek oktatáspolitikáját – kutatásunk tárgyának – a hatvanas évek oktatáspolitikájának előzményeit mutatta be. A hatodik fejezet pedig a hatvanas évek oktatáspolitikai döntéseit szintetizálta. A hetedik fejezettel kezdetét vette a Tanító című folyóirat elemzése, s innentől az értekezés felépítése, szerkezeti elve megváltozott. Ezt követően az egyes fejezetek első része az oktatáspolitikai, a neveléstudomány egy-egy szegmensét vizsgálta a hatvanas években, a fejezet második része pedig azt, hogy ez a kérdéskör hogyan is jelent meg a Tanító folyóiratban. Így a hetedik-től a tizenharmadik fejezetig az alábbi tematikus csomópontokat mutattuk be: oktatási és nevelési tervek kérdésköre, a továbbképzés-önképzés helyzete, a neveléslélektan problematikája, az óvodából az iskolába való átmenet kérdései, a hatvanas évek főbb matematikaoktatási kísérletei, a felügyeleti rendszer kérdései és az V. Nevelésügyi Kongresszus történései. Az utolsó fejezet pedig a kutatás eredményeit összegezte.

V. Az értekezés eredményei

Kutatásunk kezdetén három kérdést tettünk fel és ezek segítségével igyekeztünk szisztematikusan elemezni a hatvanas évek oktatáspolitikai csoportjait és a Tanító folyóiratot. Lássuk, hogy milyen eredményekre jutottunk:

1. Milyen szakmai és ideológiai nézetek jelentek meg a hatvanas évek oktatáspolitikájában és a Tanító folyóiratban? Továbbá, a hatvanas évek oktatáspolitikájában bekövetkezett változások hogyan írhatók le a disszertációban felhasznált ideológiafogalom segítségével?

Kutatásunk alapján azt mondhatjuk, hogy a hatvanas évek oktatáspolitikai arénájában két nagy, de önmagukban megosztott csoport harcolt egymással. Az első csoport az MSZMP 1958-as művelődéspolitikai irányelveinek talaján állva támogatta az 1961-es oktatási törvénnyel fémjelzett iskolareformot, amelyben a tagok döntő többsége tevőlegesen is részt vett. Politikai nézeteiket tekintve a szovjet eredetű, de túlnyomó részt poszt-sztálini szocialista ideológiát képviselték: a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentését megvalósíthatónak tartották és a munkás-paraszt származású gyermekek támogatását hirdették. Pedagógiai nézeteikben ezt a szocialista állami ideológiát szakmásították, a viszonylag alacsony, de a Rákosi-korszakhoz képest magasabb szintű szakmai autonómiai közegben.

A másik nagy oktatáspolitikai csoport nem pedagógusokból, hanem közgazdászokból állt, akik az oktatásügy kérdéseit elsősorban nem kulturális, művelődésügyi kérdésként értelmezték, hanem mindezeket a szocialista gazdaság szempontjainak vetették alá. Úgy látjuk, hogy ez az oktatáspolitikai csoport leginkább az Országos Tervhivatal szakemberei köré csoportosult, vezetőjüknek Timár Jánost nevezhetjük meg. Elképzeléseik legmarkánsabb megnyilvánulási formájának az oktatási reformot leállító 1965-ös júniusi MSZMP PB határozatot tekinthetjük.

A két nagy oktatáspolitikai csoport harcát nem az oktatási arénában történtek döntötték el, hanem az arénai küzdelmeket befolyásoló kül- és belpolitikai helyzet. Következésképpen az oktatás területe csupán függő és alárendelt szerepet kapott az ágazatok és nemzetek közötti politikai játszmában.

Az 1963-ban induló Tanító című folyóiratot vizsgálva megállapíthattuk, hogy a lap szerkesztői az egész évtizedben az iskolareform pártján álltak, annak elveit, szakmai elképzeléseit támogatták és propagálták a tanítók, valamint a hozzájuk kapcsolódó oktatásügyi szakemberek körében. A Tanító szerkesztői és szerzői olyannyira az iskolareform támogatói közé tartoztak, hogy a Művelődésügyi Minisztérium fennhatósága alatt álló lap meg sem említette az iskolareform leállítását.

A Tanító folyóirat szövegeinek ideológiáit és szakmai nézeteit vizsgálva az iskolareform leállítása kapcsán új, eddig nem ismert eredményre jutottunk. Eleddig az iskolareform leállításának interpretációját csak az 1965-ös MSZMP PB határozat

szemszögéből ismerhettük meg, amely azt mondta ki, hogy az 1961-es oktatási reformtörvény politikája és tágabb politikai környezete a gazdasági megközelítés hiánya okán bukott meg. Ezzel szemben az iskolareformot támogató Tanítós szerzők (szakfelügyelők, OPI munkatársak, stb.), amellet érveltek, hogy a reform során kidolgozott szakmai-pedagógiai dokumentumok helyesek voltak és helyesek maradtak az évtized végén is, csupán a végrehajtással volt baj. Az iskolareform implementációja nem volt megfelelő, amiért a legnagyobb felelősség a pedagógusokat, s azon belül a tanítókat terheli, akik nem értették meg a reform lényegét. Látható, hogy a két oktatáspolitikai csoport reformról vallott megközelítése mennyire különbözött egymástól. A gazdasági szemlélet hívei a reform-koncepció egészét, az iskolarendszer átalakítását hibásnak tartották az általuk képviselt munkaerő-tervezési szempontok teljes hiánya miatt, míg a reform kidolgozói, támogatói csupán az oktatási rendszer legsó fokán lévő nevelőket látták annak.

Az iskolareformot támogató oktatáspolitikai csoport megnyilvánulásait tovább vizsgálva annak lehattünk szemtanúi, hogy ideológiájuk és szakmai-pedagógiai nézeteik szerves részét képezte nemcsak a munkás-paraszt családok gyermekeinek felzárkóztatása, hanem a cigány származású gyermekek iskolai hátrányainak csökkentése is. S mi több e tematika a Tanító folyóirat hangsúlyos részei közé is tartozott. A cigány származású diákok iskolai sikerességét szolgálta a Tanítóban az „*Iskolára előkészítés*”, valamint a „*Tanterv végrehajtásának tapasztalatai*” című rovatok is. Ez utóbbi rovatban az iskolareform implementációjáért felelős tanítók hibájaként pont azt rótták fel az oktatásirányítók és a szakemberek, hogy nem voltak képesek a cigány származású diákok iskolai sikereit elősegíteni. E felfedezést azért is tartjuk reveláció értékűnek, mert jól ismert, hogy a Kádár-korszakban a cigányok felzárkóztatásának kérdése mennyire a kevésbé nyilvános tematikák közé tartozott.

Szabó Miklós ideológiatipológiáját felhasználva a hatvanas évek oktatáspolitikai arénáját elemezve azt mondhatjuk, hogy 1958-ban az állami szocialista ideológia dominanciáján alapuló oktatáspolitikai elképzelés programideológiából a reform kibontakozásának éveiben konzervatív, a reform-eszmét őrző állapotideológiává vált, s ezzel a programideológiák világába száműzött minden egyéb rivális elképzelést. Azonban 1964-65-ben a politikai változások következtében egy már létező gazdasági alapú programideológia vált állapotideológiává és programideológiává minősített minden más konkurens oktatásról szóló elgondolást, így a korábban állapotideológiaként funkcionáló ideológiai alapú oktatáspolitikai koncepciót is.

A mannheimi ideológiakoncepció alapján a két oktatáspolitikai csoport nézeteiről azt állapíthatjuk meg, hogy mindkét esetben a szembenálló csoportok nem a partikuláris, hanem a totális ideológia fogalmával operáltak. Aminek következtében a két összeütköző koncepció teljesen kizárta egymást, nem volt bennük olyan pont, ahol egymáshoz tudtak volna kapcsolódni és a kompromisszumnak már ezért se volt lehetősége. Vagyis a szembenálló felek nemcsak a másik csoport érveinek, állításainak egy részét, hanem egészét kérdőjelezték meg és a „hamis tudat” problémájaként értelmezték azt. Ezzel az egymást kizáró szembenállással magyarázható, hogy nem volt átjárás, „személycseré” a két oktatáspolitikai csoport között.

2. Az oktatáspolitikában bekövetkező átalakulások hatására voltak-e változások, és ha igen miben, a képviselt ideológiákban és szakmai-pedagógiai nézetekben?

Kutatásunk során arra az eredményre jutottunk, hogy a fentebb már említett két oktatáspolitikai csoport szakmai nézeteiben és ideológiáiban alapvető változásokat nem eredményeztek a hatvanas évek nagy oktatáspolitikai eseményei – az 1961-es oktatási törvény, az iskolareform, s annak 1964-1965-ös leállítását, az V. Nevelésügyi Kongresszus. A szakmai-pedagógiai és ideológiai nézetek változatlansága-merevsége különösen az 1961-es iskolareformot támogató oktatáspolitikai csoportra jellemző. Lényegében ugyanazt a munkáscsaládok gyermekeit támogató, egyenlőtlenséget csökkentő ideológiát hirdették a hatvanas évek elején, mint az évtized végén. Ezen ideológia keretében támogatták és dolgozták ki az iskolareform elveihez hű neveléstudósok az oktatás-nevelés ellentétpárjában a nevelést kihangsúlyozó Nevelési Tervet és a közösségi nevelés szolgálatába pedig az újraértelmezett Makarenkót állították. Ezen szakmai kritériumok és irányok érvényesek voltak közöttük 1961-ben az oktatási törvény évében és az V. Nevelésügyi Kongresszus alatt is 1970-ben, amely szakmapolitikai esemény a leállított iskolareform híveinek restaurációs kísérleteként is értelmezhető. Az 1958 és 1964-65 közötti iskolareformot támogató oktatáspolitikai csoport szakmai nézeteiben mindössze egy kisebb változást találtunk: méghozzá a politechnikai oktatás kérdéskörében. A sztálini, majd a hrucsovi értelmezésű munkaiskola koncepciója különböző politikai célok mentén, de mind a kettő az állami gazdaságpolitikának alávetetten jelent meg. Mindebből az V. Nevelésügyi Kongresszuson résztvevők semmit sem észleltek, csak azt látták, hogy a politechnikai oktatás elve alapvetően helyes, azonban a hatvanas évtized elején még rosszul értelmezték annak szerepét, mert a képzés lényege nem az, hogy egy konkrét szakmára készítse fel a gyermeket, hanem az, hogy

olyan általános tudást adjon a felnövekvő nemzedék számára, amelynek segítségével hasznos tagja tud lenni a szocialista társadalomnak. Azonban a politechnikai oktatás felfogásában bekövetkezett változást nem tartjuk lényegi módosulásnak, hiszen az nem jelentette a politechnikai oktatás irányának és tartalmának teljes megváltoztatását, hanem annak csak korrekcióját. A sztálini és hruscsovi felfogást elvető, de mély-marxista munkaiskola koncepciója később vált legitimmé.

Ahogy az oktatási aréna egészében a szocialista egyenlőségpárti ideológia retorikájában nem történt jelentős változás, úgy ugyanez a változatlanúság jelent meg a Tanító folyóiratban is. A Tanító folyóirat indulásának évében – 1963-ban – és vizsgált korszakunk utolsó évében – 1970-ben – is ugyanúgy a Művelődésügyi Minisztérium egyenlőségpárti ideológiáját és szakmai elképzeléseit hirdette a tanítóknak. Az ötvenes évek végén és a hatvanas évek elején meghirdetett elvekhez való ragaszkodást láthattuk a tanfelügyelet kérdéskörében is. Az e témában megjelent hatvanas évek végi publikációk továbbra is az 1957-1958-ban meghirdetett szocialista pedagógia és felügyelet elveit hirdették.

A Tanítóban képviselt ideológia változatlan maradt, azonban a vezető szerepet játszó csoportok részben kicserélődtek. Vizsgálatunkban kimutattuk, hogy a hatvanas évtized közepéig az Országos Pedagógiai Intézet munkatársai a periodika legfőbb szerzői és ők szakmásátják, terjesztik az iskolareform elveit. Azonban 1966-tól Miklósvári Sándor megjelenésével az OPI munkatársai lassan kiszorultak a szerzői gárdából és helyüket a tanítóképzők oktatói vették át és ettől kezdve már ők szabták meg a Tanító tartalmát és irányát. A tanítóképzős háttérű oktatók az OPI munkatársaihoz képest agitatívabban képviselték az anti-sztálinista szocialista ideológiát. Szakmai nézeteik is jelentősen eltértek az OPI munkatársai által képviseltektől és szakmai-pedagógiai nézeteik az általános- és neveléslélektanon alapultak. Ez a szakmai kör az OPI csoportjával szemben emancipálódott és minisztériumi segítséggel foglalta el a Tanító lapot.

3. Az ötvenes évek közepén-végén rehabilitált lélektan egy speciális része, a neveléslélektan, milyen szerepet töltött be a hatvanas évek neveléstudományában és a Tanító folyóiratban?

Kutatásunk egyik legjelentősebb eredménye a neveléslélektan hatvanas évekbeli legitimált megjelenésével és tartalmával kapcsolatos.

A neveléslélektan rehabilitációjának fontos állomása volt, hogy 1957-ben a Pedagógiai Szemlében megjelent a „*Sokrétűen és alaposan tanulmányozzuk a gyermeket*” című tanulmány (Sz. N. 1957). A Szovjetszkaja Pedagogika 1956-os számából lefordított cikk

alapján a szocialista neveléstudomány továbbra is elítélte a pedológiát, azonban rehabilitálta a lélektan marxista, nem nyugati változatát.

A pedagógiától emancipálódott a lélektan tudománya, s a neveléslélektan a két tudományterület közé került, amely céljaiban a neveléstudomány gondolatvilágához kötődött, azonban a pszichológia nyelvét használta. Kutatásunk alapján megállapíthatjuk, hogy a hatvanas években a neveléstudományon belül a neveléslélektannak (legalább) két értelmezése létezett. Az elsőt talán „akadémiai neveléslélektannak” nevezhetjük, melyet a neveléstudományi elit használt. A második neveléslélektani irányzat pedig a minisztérium egyik, a tanítók ügyeivel foglalkozó osztályához és a tanítóképzők oktatóihoz kötődik, s ez a koncepció sajátosan a tanítók képzésén és továbbképzésén alapult.

Az „akadémiai neveléslélektan” irányát és jelentőségét a lélektannal foglalkozó neveléstudományi és a pedagógiai területtel foglalkozó pszichológiai kandidátusok és akadémiai doktorok száma jelzi. A hatvanas években nagy volt az átjárás a neveléstudomány és a pszichológia tudományának művelői között. Az évtized végére a neveléstudományi kandidátusok az idők folyamán átkerültek a pszichológia tudományának területére és már ott szerezték meg akadémiai doktori címüket. A folyamat az évtized végére megállt. 1970-ben már csak három olyan neveléstudományi kandidátust találtunk, akik lélektannal foglalkoztak és már senki sem szerzett neveléslélektanból akadémiai doktori címet. E tendenciát a lélektannak, illetve a neveléslélektannak a neveléstudománytól való emancipációjaként vagy függetlenedéseként értelmezzük, ami azt is mutatja, hogy nagy részben a neveléstudomány felől érkeztek a neveléslélektannal foglalkozó pszichológiai kandidátusok.

Az „akadémiai neveléslélektantól” eltérő új, gyakorlatias elemeket hordozó lélektani irányzat létrejött a Miklósvári Sándor vezette Művelődésügyi Minisztérium Pedagógusképző Önálló Osztályának köszönhető. 1966-ban itt fogalmazódott meg a formájában szakmai, de céljaiban politikai koncepció, amely a hangsúlyt a pedagógiai szemléletű tudásról, a lélektani és neveléslélektani ismeretekre helyezte.

Az osztályvezető oktatáspolitikai tevékenységét rekonstruálva azt látjuk, hogy minisztériumi kinevezését és új lélektani koncepciójának meghirdetését követően szövetségeseiket a tanítóképzős oktatók körében keresett és talált. A tanítóképzős oktatók a központi irányítóval kötött szövetségben oktatáspolitikai súlyuk megerősödését várták, amit meg is kaptak. Minisztériumi kezdeményezésre, de a tanítóképzős oktatók segítségével jött létre a változó gyakorisággal megrendezésre kerülő *Tanítók Akadémiája*. Az új intézmény feladata a lélektani-neveléslélektani tudáson alapuló új szakmai koncepció részleteinek

kidolgozása és az eszme elterjesztése lett, elsősorban a tanítók körében. Rendkívül fontos, hogy az új szakmai-politikai elképzelés vezető médiája a Tanító című folyóirat lett.

Az új lélektani koncepciót a minisztériumi osztályvezető politikai-szervezeti dimenzióba helyezte és elsősorban a tanítók képzésére és továbbképzésére összpontosított. Másképpen: a neveléslélektant a tanítói kultúrába integrálta, s ezzel egy új és stabil szakmai ideológia született. Ez a politika a minisztériumi osztály hatáskörének keretei között maradt és nem kívánta az oktatási mező egészét befolyásolni, csak a tanítók képzésére koncentrált.

VI. A kutatás további lehetséges irányai

Mivel kutatásunk a hatvanas évek oktatáspolitikáját vizsgálta így úgy látjuk, hogy a későbbi elemzések kiterjeszthetők a hetvenes-nyolcvanas évek irányába is. Ennek keretében érdemes lenne megvizsgálni, hogy a szocialista ideológia és a neveléstudomány viszonya hogyan változott meg a hatvanas évektől távolodva és közeledve a rendszerváltozáshoz. Ezen ív felfejtése azért is látszik szükségesnek, mert e kérdéskört eddig kevés oktatástörténeti munka vizsgálta (Báthory 2000a, 2000b, Sáska 2001, Kozma 2001, Zsolnai 2001, Trencsényi 2001).

A kutatások másik irányát jelenthetné az értekezésben elemzett oktatáspolitikai mező egy-egy ágensének részletesebb, vagy időben kiterjesztett vizsgálata. Példának okáért érdemes lenne megvizsgálni a felügyeleti rendszerben bekövetkező változásokat a felügyelet 1985-ös megszüntetéséig. E téma azért is tűnik számunkra érdekesnek, mert talán az egyik legjobb felügyeleti rendszert elemző mű (Halász 1984) a centralizáció-decentralizáció tengelye mentén vizsgálta a felügyeletben bekövetkező változásokat, s érdemes lenne megvizsgálni azt, hogy a pedagógiai szakmaiság és az ideológia keresztmetszetén keresztül hogyan is tükröződtek az oktatáspolitikai változások.

A leendő kutatások harmadik irányát a pedagógiai szaksajtó vizsgálatában látjuk. Fontosnak találjuk megvizsgálni az oktatáspolitikai-történetre alkalmazott politikatudományi megközelítés felhasználásával, hogy más neveléstudományi periodikákban – Köznevelés, Úttörővezető, Óvodai Nevelés – milyen oktatáspolitikai csoportok jelentek meg és azt is, hogy az érdekcsoportok jelenlétében történtek e változások, s ha igen, akkor ezek milyen okokra vezethetők vissza.

VII. A doktori tézisekben hivatkozott szakirodalom:

- Báthory Zoltán (2000a): A maratoni reform (1. rész). *Iskolakultúra*. **10**. 10. sz. 45-60.
- Báthory Zoltán (2000b): A maratoni reform (2. rész). *Iskolakultúra*. **10**. 11. sz. 3-27.
- Báthory Zoltán – Falus Iván (1997a) (szerk.): *Pedagógiai Lexikon I-III*. Keraban, Budapest.
- Báthory Zoltán – Falus Iván (1997b) (szerk.): *Pedagógiai ki kicsoda*. Keraban, Budapest.
- Berger, Peter-Luckmann, Thomas (1998): *A valóság társadalmi felépítése*. Józsefvárosi Műhely, Budapest.
- Heywood, Andrew (2007): *Political Ideologies: An Introduction*. Palgrave Macmillan.
- Kozma Tamás (2001): Oktatás és politika: rendszerváltó viták. *Iskolakultúra*. **11**. 2. sz. 63-72.
- Mannheim Károly (1996): *Ideológia és utópia*. Atlantisz, Budapest.
- Merton, R. K. (2002): *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Osiris, Budapest.
- Nagy Sándor (1976) (szerk.): *Pedagógiai Lexikon I*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Nagy Sándor (1977) (szerk.): *Pedagógiai Lexikon II*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Nagy Sándor (1978) (szerk.): *Pedagógiai Lexikon III*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Nagy Sándor (1979) (szerk.): *Pedagógiai Lexikon IV*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Nagy Péter Tibor (1997): *Neveléstörténeti előadások: előadások a nevelés társadalomtörténetéből*. Kodolányi János Főiskola–Oktatáskutató Intézet, Székesfehérvár, Budapest.
- Polónyi István (2011): Az oktatás és az oktatáspolitikai közgazdasági ideológiái. *Educatio*. **20**. 1. sz. 74-87.
- Pukánszky Béla (2011): Gyermekideológiák a pedagógia eszmetörténetében. *Educatio*. **20**. 1. sz. 37-48.
- Sáska Géza (2001): „Jó, hogy vége a nyolcvanas éveknek, és nem jön újra el!” *Iskolakultúra*. **11**. 2. sz. 45-62.
- Sáska Géza (2011): Ideológiák és oktatás. *Educatio*. **20**. 1. sz. 3-17.
- Sz. N. (1957): Sokrétűen és alaposan tanulmányozzuk a gyermeket. *Pedagógiai Szemle*. **7**. 1. sz. 8-14.
- Trencsényi László (2001): „Ahol a rend a szabadság...” *Iskolakultúra*. **11**. 2. sz. 73-76.
- Zsolnai József (2001): Biográfiai széljegyzetek „A maratoni reform”-hoz. *Iskolakultúra*. **11**. 3. sz. 69-80.

VIII. A doktori értekezéshez kapcsolódó publikációk

- Darvai Tibor (2016): Szakmai-politikai nézetek és ideológiák az V. Nevelésügyi Kongresszuson. *Neveléstudomány*. 3. sz. 62-72.
- Darvai Tibor (2015): Az oktatáspolitikai változása Magyarországon az 1960-as években. In: Baska Gabrella-Hegedűs Judit (szerk.): *Égi iskolák, földi műhelyek: Tanulmányok a 65 éves Németh András tiszteletére*. ELTE, Budapest. 371-378.
- Darvai Tibor (2015): Oktatáspolitikai a Kádár-korszakban: Az 1961-es iskolareform és annak korrekciója. In: Andl Helga-Molnár-Kovács Zsófia (szerk.): *Iskola a társadalmi térben és időben V*. PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécs.
- Darvai Tibor (2012): Szakmai és politikai ideológiák a Tanító c. neveléstudományi folyóiratban. 1963-1970. *Belvedere Meridionale*. 1. sz. 121-131.
- Darvai Tibor (2012): Ideologies in the Pedagogical Journal “The School-Teacher”. 1963-1970. *Hungarian Educational Research Journal (HERJ)*. 3. 40-55.
- Darvai Tibor (2012): *A Tanító című neveléstudományi periodika elemzése*. In: Benedek Dániel-Vadász Viola (szerk.): *Perspektívák a neveléstudományban*. Virágmandula Kft. Pécs. 208-221.
- Darvai Tibor (2011): Társadalmi nemek a Tanító c. neveléstudományi folyóirat fényképein. 1963, 1970. Pécsi Tudományegyetem. 70-80.
- Darvai Tibor (2011): Rítusok az Úttörővezető c. folyóirat fényképein. *Acta Sociologica. Pécsi Szociológiai Szemle*. 1. 139-153.
- Darvai Tibor (2011): A Tanító c. neveléstudományi folyóirat ikonográfiai vizsgálata. 1963, 1970. *Iskolakultúra*. 6-7. sz. 71-86.
- Darvai Tibor (2011): Rítusok az Úttörővezetőben, 1953-83. In: Kozma Tamás-Perjés István (szerk.): *Törekvések és lehetőségek a XXI. század elején: Új kutatások a neveléstudományokban 2010*. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest, 255-264.

IX. Konferencia-előadások

- Darvai Tibor: A neveléslélektan az 1960-as években Magyarországon. Pécs, Horizontok és Dialógusok III. – Iskola a társadalmi térben és időben VIII. 2017. május 10.
- Darvai Tibor: A lélektan az 1960-as évek magyarországi oktatáspolitikájában. Pécs, Horizontok és Dialógusok Konferencia II.– Iskola a társadalmi térben és időben VII. 2016. május 4.

- Darvai Tibor: Az oktatáspolitikai változásai Magyarországon az 1960-as években. Iskola a társadalmi térben és időben V. Pécs, 2014. május 20.
- Darvai Tibor: Az ifjúság nevelése az 1960-as években Magyarországon. Szeged, SZTE JGYPK. A magyarországi ifjúsági mozgalmak története című konferencia. 2014. május 6.
- Darvai Tibor: Oktatáspolitikai, pszichológiai és pedagógiai az 1960-as években Magyarországon. XIII. Országos Neveléstudományi Konferencia. Eger, 2013. november 7.
- Darvai Tibor: A szocialista pedagógiai oktatáspolitikai alapidokumentumai az 1960-as évek első felében. XII. Országos Neveléstudományi Konferencia. Budapest, 2012. november 8.
- Darvai Tibor: Ideologies in the Pedagogical Journal 'The School-Teacher'. 1963-1970. Iskola a társadalmi térben és időben III. HuCER 2012. Pécs, 2012. május 22.
- Darvai Tibor: Szakmai és politikai ideológiák a Tanító c. neveléstudományi folyóiratban. VI. Képzés és Gyakorlat Neveléstudományi Konferencia. Sopron, 2012. április 12.
- Darvai Tibor: Ideológiák a Tanító című neveléstudományi periodikában. 1963-1990. XI. Országos Neveléstudományi Konferencia. Budapest, 2011. november 3.
- Darvai Tibor: Társadalmi nemek a Tanító c. neveléstudományi folyóirat fényképein. 1963, 1970. Társadalmi nem és oktatás Konferencia. Pécs, PAB Székház 2010. november 20.
- Darvai Tibor: Cigány gyerekek a Tanító c. neveléstudományi folyóiratban. 1963-1990. Iskola a társadalmi térben és időben II. c. konferencia. Pécs, 2011. május 17.